

Per-Anders Svärd

Djur, samhälle och kritisk teori

Vid mitten av 1990-talet blev djurrättsrörelsen under en tid samhällets fiende nummer ett. Mjölkbilar brann, minskar släpptes ut, ungdomar köttvägrade och vuxenvärlden rasade. I mellanmjölkens land blev varje tallrik plötsligt ett ideologiskt slagfält. Norrländsk hardcore, svensk anarkism och importerad miljöradikalism förenade sig till ett fantasmatiskt hot som satte full fart på ideologiproduktionen till djurutnyttjandets försvar. Djurindustrierna och de ansvariga politikerna upprepade mantrat om att Sverige hade »världens bästa

djurskydd«, och att det inte fanns någon anledning till oro. Säpo bevakade misstänkta veganterrorister och i kulturdebatten ifrågasattes vad köttssamhällets unga renegater egentligen hade för drivkrafter. Var de välvilliga idealister som gav röst åt de röstlösa eller var de fanatiska misantroper ute efter att torpedera människovärdet? Inte sällan blev svaret det sistnämnda. En ansedd kritiker i *Dagens Nyheter* sammanfattade attityden väl när han år 1997 dundrade: »Hos veganerna kan man verkligen tala om ett hat mot människan.«¹

1. Leif Zern, »Rättans renässans ett faktum«, i *Dagens Nyheter* den 11 januari 1997. Diskursen om 1990-talsveganismen som ett hot mot samhällsordningen har fångats *forts på nästa sida*

Delar av vänstern stod för ett varmare mottagande av djurrättstanken. För en del framstod kampen för djuren som en logisk förlängning av de socialistiska idealen om jämlikhet och identifikation med jordens förtrampade. Men lika ofta avfärdades engagemanget som individualistiskt och »livstilstiskt«. Vegetarianism sågs som naivt konsumentmaktstänkande, medan solidaritet med djur avfärdades därför att kamraterna gris, hund och kyckling inte kunde visa någon solidaritet tillbaka (som om solidaritet var en i raden av borgerliga utbytesrelationer och inte grundades i en identifikation med andras lidande). I vilket fall som helst kunde djurens rättigheter inte göras till någon framskjuten vänsterfråga.²

I dag, tjugofem år senare, är läget på många sätt annorlunda. Det skrivs inte längre några kultursidesartiklar som jämför veganer med »djävulsdyrkare« och »rödgardister«. ³ I skuggan av klimatkatastrofen har köttätandet börjat uppmärksammas som en värre surk kring matbordet än veganismen.

Matbloggare och Youtubestjärnor har populariserat det animaliefria köket, helvegetariska matmagasin har dykt upp i tidningshyllorna och Sveriges Television har sänt sitt första veganska matlagningsprogram. Utbudet av vegetabiliska produkter i butikerna har ökat dramatiskt, samtidigt som skolbespisningar och arbetsplatser har börjat införa »vegetariska dagar« varje vecka. Miljardärer och storföretag har börjat investera i »odlat kött« och nya växtbaserade köttalternativ, samtidigt som politikerna har börjat överväga reformer för att åstadkomma ett samhällsligt »proteinskifte« från animalisk till vegetabilisk föda. Till och med lyxkrogarna, den gamla köttregimens starkaste fästen, har börjat haka på »vegotrenden«. Halvvägs genom 2010-talet kallar sig uppemot var tionde svensk vegetarian eller vegan.⁴ Enligt en färsk undersökning gäller detsamma var femte kvinna mellan 16 och 25 år.⁵

I takt med att 1990-talets fruktade veganrörelse växt upp har också vegetarismen genomgått en snabb om än långt ifrån fullständig normalisering.⁶

forts från föregående sida väl i journalisten Magnus Lintons reportagebok *Veganerna – en bok om dom som står* (2001) liksom i Lisa Gålmarks *Skönbeter och djur. En feministisk kritik av djur-människa-relationen* (2005).

2. För en diskussion om vänsterns förhållande till djurrättssiderna, se Toivo Jokkala och Pelle Strindlund, *Djurrätt och socialism* (2001).
3. Zern, »Rättans renässans ett faktum« (1997).
4. Novus opinionsundersökning utförd på uppdrag av Djurens Rätt den 23 mars 2016.
5. Klimatbarometern 2017 utförd av Sifo på uppdrag av wwf.
6. Samtidigt som allt fler svenskar identifierar sig som vegetarianer och *forts på nästa sida*

Men samtidigt har de radikala djurrättsliga idéerna skjutits i bakgrunden. Matfrågan, som under en tid på 1990-talet laddades med en revolutionär vrede mot samhällets orättvisor, har i dag i mångt och mycket förvandlats till en privat hälsofråga, ett uttryck för den personliga identiteten eller ett sätt att utöva »grön konsumtion«.

Det har i dag blivit acceptabelt att kritisera animalieproduktionen och animaliekonsumtionen ur miljöperspektiv, men den som tar upp frågan om djurens rättigheter möts ofta bara av en besvärad tystnad. När ämnet kommer på tal i den offentliga debatten leds diskussionen snabbt in på andra spår. Delvis beror detta på att frågan är politiskt ohanterlig. Rädslan för att förlora väljare gör att få politiker vågar ifrågasätta vår djurkonsumerande livsstil *som sådan*. Och det är ingen obefogad rädsla. Hela kursen kring animaliekonsumtionen kretsar fortfarande kring en påtaglig ängslan för att något ska tas ifrån oss. Motviljan mot förändring gör sig inte minst påmind varje gång det kommer en ny varningsrapport om klimatet eller ett nytt avslöjande om djurplågeri i djurfabrikerna. Det är som att alla sådana avslöjanden måste åtföljas av en försäkran om att de egentligen inte betyder något: »Naturligtvis måste du

inte *belt* sluta äta kött, mjölk och ägg!« »Välj klimatsmarta produkter!« »Välj mer djurskyddat kött!« »Köp svenskt!« Refrängen blir snabbt bekant. Att framföra att respekt för andra kännande varelser kräver långt mer än att »minska köttkonsumtionen« eller att »handla ekologiskt« ligger dock fortfarande långt utanför samhällets förståelsehorisont. Miljö- och hälsoargumenten mot animaliekonsumtionen kan passera för att de är tånjbara och inte hotar att ta ifrån oss någonting. Dessa perspektiv ber oss bara att tänka på *vad* vi äter – inte på *vem* vi äter. De insisterar aldrig på att det finns kroppar som vi inte har rätt att inkräkta på. De säger aldrig att det finns liv som vi inte är våra att råda över. De påminner oss aldrig om kriget mot djuren.

Så fortsätter vi att debattera minimala reformer – större burar, längre kedjor, mindre utsläpp – medan vi i stort förblir passiva inför det djurindustriella komplexets framfart. Samtidigt är det en djupt cynisk passivitet. För på någon nivå vet alla vad som sker. Alla vet att det som skedde med djuret innan det hamnade på tallriken inte kan ha varit någon vacker syn. Alla vet att de aldrig skulle vilja ta djurets plats och dela dess upplevelser. Alla vet att de inte skulle vilja utsättas för den »djuromsorg« som varje år dödar över

forts från föregående sida veganer fortsätter köttkonsumtionen att ligga på historiskt höga nivåer. År 2015 åt svensken 87,3 kilo kött per person, vilket motsvarar en ökning med 60 procent sedan 1960-talet. Se Henrik Ennart, »Historisk omställning av matvanorna i Sverige«, i *Svenska Dagbladet* den 29 oktober 2016.

hundra miljoner djur bara i det svenska lantbruket.⁷

Ändå är det inte många som lyckas mana sig själva till handling. Eller kanske snarare: det är inte många som *kan* handla, eftersom varje försök att ta djurförtrycket på allvar är liktydigt med att kliva långt utanför samhällets bekvämlighetsramar. Alla tycker att djur ska behandlas väl, men att ifrågasätta om vi har rätt att »behandla« dem *alls* är fortfarande förbjudet. Lättare då att spela med och fortsätta berätta för varandra att vi inte medverkar i ett brott av världshistoriska proportioner. Lättare att upprepa att det vi gör bara är »naturligt«, »normalt« och »nödvändigt«.

För man vill ju inte vara en sådan där jobbig typ. En sådan där som stör.

Vi i redaktionen för detta nummer av *Fronesis* anhöller ändå om att få störa ett ögonblick. Vi menar att vår behandling av andra kännande, medvetna varelser är en av vår tids största etiska utmaningar – ja, kanske den största utmaning som människan någonsin uppställt för sin egen fattningsförmåga. Vi menar att när tusentals individer dödas varje gång ditt hjärta slår så duger det inte att upprepa inlärd plattityder om vad som är »normalt« och »naturligt«. Vi menar att det enda som är »nödvändigt« här är att snarast möjligt förstå och förändra den samhällsordning som möjliggör allt detta.

Med detta nummer vill vi därför inte bara ännu en gång uppmärksamma de etiska skälen för att uppvärdera djurens ställning. Vi vill också introducera en rad perspektiv och debatter som rör sig kring »djurets« plats, funktion och betydelse i *samhället*. Hur ser det samhälle ut som systematiskt utnyttjar djur? Vilken är dess ideologiska och materiella sammansättning? Genom vilka idéer, processer och institutioner upprätthålls djurens underordning? Hur samspelar djurförtrycket med förtrycket av olika människogrupper? Hur har den rådande ordningen uppkommit och vilka utvecklingstendenser kan vi se i dag? Vilka motsättningar och öppningar finns i systemet och vilka möjligheter finns att förändra detsamma? Alla texter i detta nummer kretsar på något sätt kring dessa frågor.

Djurens rättigheter

Vår ambition med de texter som vi samlat i detta nummer har alltså varit att sätta behandlingen av djuren i en bredare kritisk sociologisk och politisk belysning som ofta har saknats i den moralfilosofiska litteraturen om djurs rättigheter. Samtidigt måste några inledande ord sägas om de senaste årtiondenas revolution inom djuretiken – och dess begränsningar.

Under en lång period kretsade debatten om djurens moraliska ställning, både i Sverige och internationellt,

7. Se Jordbruksverkets statistikdatabas.

kring en praktisk filosofi i analytisk »Oxbridge«-anda. Filosofer som utilitaristen Peter Singer och rättighetsetikern Tom Regan formulerade under 1970- och 1980-talen de givna idémässiga utgångspunkterna för både den akademiska debatten och djurrättsrörelsen.⁸

Den filosofiska omvälvning som denna nya generation av djuretiker stod för låg i att de utvidgade tillämpningsområdet för våra etablerade moralläror utanför den mänskliga arten. Hur kan det komma sig, frågade de, att etiken kräver full hänsyn till människors upplevelser och intressen men inte till andra djurs? Hur kan det komma sig att människors existens som autonoma subjekt utgör skäl för att tillskriva dem okränkbara rättigheter, samtidigt som andra djur alltså kan reduceras till egendom och resurser för människor att använda efter eget godtycke? Finns det inte också många andra varelser som kan uppleva smärta och lidande, lycka och välbefinnande? Är inte dessa varelser individer med egna liv och upplevelser som spelar roll för dem själva, alldeles oberoende av vilken nytta de kan vara till för oss? Kort sagt, finns det någon moraliskt relevant skillnad mellan människor och andra djur som kan motivera de

radikalt skilda måttstockar vi använder för att värdera behandlingen av olika arter?

Från 1970-talet och framåt exploderade litteraturen kring dessa frågor. Redan i början av 1990-talet kunde en av de inblandade författarna notera att tidens filosofer hade producerat mer litteratur om djurens moraliska ställning under de senaste tjugo åren än de gjort under de föregående två tusen åren tillsammans.⁹ Och inte sällan landade dessa arbeten i slutsatsen att något var fruktansvärt fel med våra nedärvda attityder till djur. Den traditionella moralen började alltmer framstå som grundad i en simpel fördom, en fördom som i djurrättslitteraturen fått namnet »speciesism« (efter engelskans *species*, »art«). Den speciesistiska diskrimineringen, framhöll djurrättsteoretikerna, var precis lika logiskt oförsvarbar som rasism och sexism – och därtill en källa till oerhört lidande och för tidig död hos miljarder oskyldiga varelser varje år.

Djurrättsfilosofins synliggörande och dekonstruktion av speciesismen tvingar fram ett val. Antingen omfamnar vi tyranniets princip – det vill säga att makt ger rätt – och fortsätter som vanligt. Eller så måste vi radikalt förändra vårt förhållande till djuren. Som författaren Bridget Brophy skrev

8. Se Peter Singer, *Djurens frigörelse* (1992 [1975]); Tom Regan, *Djurens rättigheter – en filosofisk argumentation* (1999 [1983]). För en bred introduktion till den moderna djuretiken och dess varianter på svenska, se Lisa Gålmark (red.), *Djur & människor. En antologi i djuretik* (1997).

9. Andrew N. Rowan, »Formulation of Ethical Standards for Use of Animals in Medical Research«, i *Toxicology Letters* volym 68, nr 1–2 (2003), s. 63–71.

i en essä från 1965, som på många sätt föregrep den djuretiska utvecklingen under 1970-talet:

När vi en gång erkänner att andra djur har liv och känsloförmåga tvingas vi medge vad som härav följer, nämligen deras rätt till liv, frihet och strävan efter lycka. [...] Att jag tycker om smaken på fårkött berättigar mig inte till att döda ett får, lika litet som det att jag kanske tycker om smaken på människokött skulle ge mig rätt att döda dig. Att föra fram argumentet att vi människor äger förmåga till komplexa, mångfaceterade tankar och känslor, medan ett fårs upplevelse av omvärlden troligen är av enklare slag, är lika ohållbart som att jag skulle kunna slakta och äta upp dig på grund av att jag är en mer förfinad person som kan uppskatta Mozart, logik och kannibalism, medan din föreställningsvärld tycks mig begränsad till *Mitt Livs Novell* och spagetti på burk. För kärnpunkten är vad ditt liv och dina förnimmelser är värda för dig, inte för mig, och vad fårets liv och fåraktiga förnimmelser är värda för fåret.¹⁰

Att bryta med speciesismen innebär att sluta se djurens intressen, upplevelser och liv som automatiskt mindre värda och uppvärdera dem till varelser förtjänta av full moralisk hänsyn. I praktiken, menade de nya djurrättsfi-

losoferna, kräver detta att vi avskaffar de allra flesta av våra djurutnyttjande praktiker. Att respektera djur som individer är helt enkelt oförenligt med att döda dem för deras kött, att hålla dem i fångenskap för att utvinna andra produkter från dem eller att använda dem i underhållningssyfte eller för plågsamma experiment.

Betydelsen av dessa insikter kan knappast överskattas. Samtidigt har djurrättsfilosofin haft ganska lite att säga om det speciesistiska samhället och dess uppbyggnad. De sociala, kulturella, ekonomiska och politiska relationerna mellan människor och andra djur har huvudsakligen behandlats inom andra discipliner, och långt ifrån alltid med en djurrättsligt informerad blick. Man skulle till och med kunna säga att det är först under de senaste åren som humanvetenskapliga djurstudier verkligen förenats med den kritiska djurrättsfilosofin till ett nytt fält av *kritiska djurstudier* – en utveckling som i sig själv har en historia.

Djurstudier och kritiska djurstudier

Djuretikens radikaliserings och djurrättsrörelsens uppkomst tyder på att den traditionella artdiskursen hamnat i något av en kris. Vi tycks befinna oss i en situation där gamla sanningar inte längre förmår förklara världen på ett

10. Brigid Brophy, »Att hålla fast vid en illusion« [1965], i Stanley Godlovitch, Roslind Godlovitch och John Harris (red.), *Djur, människor, moral. En analys av djurförtrycket* (1976 [1971]), s. 157–158.

övertygande sätt. Denna kris kan i sin tur sägas vara produkten av en övergripande förändringskonjunktur som just i vår tid öppnat särskilda möjligheter att ifrågasätta den traditionella synen på djur. I den sociala och politiska sfären har vägen mot rättigheter för djur röjts upp av arbetarrörelsens demokratikamp och av de nya sociala rörelser som har ifrågasatt en lång rad traditionella ojämlikhetsförhållanden. Inom naturvetenskapen har evolutionsbiologin suddat ut gränserna mellan djur och människor, och sedan 1970-talet har den kognitiva etologin kastat nytt ljus över djurens mentala liv. Vidare har den växande medvetenheten om de ekologiska kriserna bidragit till en ny medvetenhet om hur människans samhällen förhåller sig till den naturliga världen. Parallellt med allt detta har nya teoretiska, biomedicinska och teknologiska utvecklingslinjer öppnat en ny »posthumanistisk« horisont där distinktionerna mellan natur och kultur, människa och maskin, levande kött och digital kod inte längre framstår som självklara.

Tillsammans har dessa tendenser lett till en relativisering av den humanistiska föreställningen om »Människan« som universums medelpunkt. Inom samhällsvetenskaperna och humaniora har denna förskjutning (och detronisering) av människan gett upphov till ett nytt intresse för »djurfrågan« – det vill säga ett fördjupat engagemang för

den teoretiska innebörden av art och artskillnader.¹¹ Resultatet har blivit ett nytt tvärvetenskapligt fält av »människa–djur-studier« som särskilt riktat uppmärksamhet mot konstruktionen av människor, djur och natur som betydelsebärande och kulturgrundande kategorier.

Detta forskningsfält har varit fruktbart när det gäller att kartlägga hur de sociala interaktionerna och relationerna mellan människor och andra djur har sett ut i olika samhällen vid olika tider. Samtidigt har stora delar av detta fält inte lyckats bryta med normalvetenskapens antropocentrism. En del forskare inom fältet medverkar aktivt i exploateringen av djur, och i många studier uppfattas djur fortfarande som passiva objekt som finns till för människor att studera. Och inte sällan har analyserna stannat vid vad förhållandet till andra arter kan lära oss om människan, helt utan att kritiskt ifrågasätta de dödliga konsekvenser som samma sociala relationer har för de inblandade djuren.

Något liknande gäller också för delar av den annars så radikala »posthumanistiska« filosofin. De posthumanistiska tankeströmningarna har invänt mot dualismen mellan människan och hennes omgivning och påtalat att våra identiteter och kroppar alltid konstitueras i samspel med världen omkring oss. Människor, djur, natur, kultur, organisationsformer, teknologier och

11. Se till exempel Cary Wolfe (red.), *Zoontologies. The Question of the Animal* (2003).

informationsflöden samkonstituerar varandra genom att växelverka och sammansmälta i komplexa materiellt-semiotiska nätverk. Genom att lyfta fram att tingen omkring oss inte är passiva utan får »aktörskap« i samspel med människor, djur och omgivande materialiteter har posthumanismen tjänat som ett nyttigt korrektiv till vissa naiva socialkonstruktivistiska perspektiv. På så sätt har den ytterligare underminerat synen på djur och natur som motståndslösa inskriptionsytor för människors kulturella föreställningar.¹² Samtidigt har posthumanismens egen upptagenhet vid gränsupplösning och »hybriditet« ibland lett till en utslätad ontologi som inte *a priori* gör någon skillnad på olika sociala relationer, biologiska organismer och materialiteter. Risken med detta är att tingens betydelseskapande kapaciteter görs till en fetisch, samtidigt som man i »antiessentialismens« namn osynliggör en särskild kategori av kännande varelser som i just kraft av sin fysiska och mentala konstitution borde kunna göra anspråk på särskild moralisk uppmärksamhet. I praktiken

har denna fetischism kommit en del posthumanister att jämställa bakterier med människor, samtidigt som den posthumanistiska litteraturen förblivit märkligt oengagerad i frågor som rör vår behandling av andra djur.¹³

Dessa brister i moraliskt och politiskt ansvar inom delar av djurstudiefältet har lett till en motreaktion som fått beteckningen »kritiska djurstudier«.¹⁴ Kritiska djurstudier står för ett systemkritiskt och aktivistiskt förhållningssätt där det uttalade målet är att avskaffa människans exploatering och förtryck av andra djur. De kritiska djurstudierna hämtar inspiration från djurrättsfilosofi, anarkism, feminism, queerteori, ekopedagogik, kritisk teori och intersektionella perspektiv för att formulera en holistisk vision om global rättvisa och *fullständig frigörelse* för alla förtryckta grupper.

Ur kritiskt djurstudieperspektiv är djurs och människors frigörelse inte bara frågor att kontempera, utan också konkreta förändringar som måste genomföras. I en lidande värld är teoretikerns ansvar inte bara att beskriva

12. För en introduktion till det posthumanistiska fältet på svenska, se Cecilia Åsberg, Martin Hultman och Francis Lee (red.), *Posthumanistiska nyckeltexter* (2012).

13. Dessa och andra problem – och möjligheter – med posthumanismen diskuteras mer utförligt i Zipporah Weisberg, »The Trouble with Posthumanism: Bacteria are People Too«, i John Sorenson (red.), *Critical Animal Studies: Thinking the Unthinkable* (2014).

14. För en översikt över detta fält och dess framväxt, se Anthony J. Nocella, John Sorenson, Kim Socha och Atsuko Matsuoka (red.), *Defining Critical Animal Studies* (2014); John Sorenson (red.), *Critical Animal Studies: Thinking the Unthinkable* (2014); Nik Taylor och Richard Twine (red.), *The Rise of Critical Animal Studies. From the Margins to the Centre* (2014); John Sanbonmatsu (red.), *Critical Theory and Animal Liberation* (2011).

och förklara, utan också att ingripa. I stället för att behandla »djurfrågan« eller »det posthumana« som det senast akademiska modet vill kritiska djurstudieforskare rikta uppmärksamheten mot *djurens verklighet* och vad som kan göras för att förändra den.¹⁵

Det är i de kritiska djurstudiernas anda vi har arbetat med detta nummer av *Fronesis*. För att vi tror att teori och praktik är oupplösligt sammanlänkande. För att vi tror att valet står mellan veganism och barbari. Och för att vi tror att djurförtrycket bara kan motarbetas effektivt om vi förstår det samhälle i vilket det uppträder. Som flera texter i det här numret återkommer till handlar det också om ett existentiellt vägval: Vilka slags varelser gör vi oss själva till genom att exploatera andra? Hur blev vi så här? Och viktigast av allt: Vilka *vill* vi vara? Det gäller med andra ord en ödesfråga för både djuren och oss själva. Som av förgrundsfigurerna inom fältet, John Sanbonmatsu, skriver: »Bara genom att uppmärksamma vilka monster vi gör oss själva till genom att utöva oupphörlig och obeskrivlig brutalitet och våld mot medvetanden och kroppar som tillhör andra kännande varanden-i-världen kan vi börja skapa en berättelse om vilka och vad vi är.«¹⁶ Detta nummer är ett bidrag till den berättelsen.

Djuren och kapitalet

Texterna i detta nummer är indelade i tre tematiska delar. Den första delen, »Djuren och kapitalet«, som introduceras av pedagogikforskaren Helena Pedersen, tar upp djurens roll i det kapitalistiska systemet. I Marco Maurizis intervju med filosofen John Sanbonmatsu diskuteras behovet av att förena djurrättsfilosofi och kritisk samhällsteori. Sanbonmatsu lyfter särskilt fram att speciesismen inte kan reduceras till fördomsfulla attityder, utan att den måste analyseras som ett allomfattande produktionssätt som inte bara förvandlar djur till varor, utan också formar människors världsåskådningar på ett djupgående sätt.

I Sarah Franklins artikel om det berömda fåret Dolly, världens första klonade däggdjur, diskuteras hur exploateringen av djur har förändrats i den bioteknologiska kapitalismens tidsålder. I en tid då genmanipulering och patent på livsformer erbjuder helt nya möjligheter för kapitalackumulering visar Franklin hur en lång rad sociala, teknologiska, biomedicinska och kommersiella utvecklingslinjer i dag löper samman i djurens kroppar och förvandlar dem till en ny form av genetiskt kapital.

15. Se Helena Pedersen och Vasile Stănescu, »Series Editors' Introduction. What is »Critical« about Animal Studies? From the »Animal Question« to the »Animal Condition««, i Kim Socha, *Women, Destruction, and the Avant-garde. A Paradigm for Animal Liberation* (2012).

16. John Sanbonmatsu, *The Modern Prince. Critical Theory, Left Strategy, and the Making of a New Political Subject* (2004), s. 222.

Hur djuren behandlas i Sverige diskuteras i en artikel av Rolf Engenell (en pseudonym för en person verksam som veterinär) och etologen Lena Lindström. Artikelnen tar oss med på ett studiebesök på ett slakteri, den plats där den slutgiltiga konverteringen från varelse till vara äger rum. Utifrån sina egna erfarenheter av utbildning i det djurindustriella komplexets tjänst ger artikelförfattarna också en inblick i hur tillvänjningen och avtrubningen av systemets administratörer går till.

Socialisationstemat går igen i den första delens avslutande artikel, där medie- och kommunikationsforskaren Tobias Linné och pedagogikforskaren Helena Pedersen granskar fenomenet »betessläpp«, det vill säga de jippon för skolor och barnfamiljer som mjölkindustrin organiserar kring utsläppandet av korna på våren. Författarna betraktar denna ritual som ett pedagogiskt skådespel som koreograferar åskådarnas känslor och använder sig av en pseudo-intimitet med djuren för att återskapa mjölken – den vara kring vilken hela spektaklet kretsar – som en okontroversiell dryck laddad med folkhemsideal och hälsoassociationer.

Djur, människor och ideologisk makt

I numrets andra del, »Djur, människor och ideologisk makt«, som introduceras av statsvetaren Per-Anders Svärd, behandlas hur djurens underordning normaliseras och hur speciesismen för-

håller sig till andra former av förtryck. Här återpublicerar vi en klassisk essä av den marxistiske konstkritikern John Berger, som diskuterar hur synen på djur i västvärlden har förändrats i och med kapitalismens framväxt. Berger betonar särskilt att den moderna synen på djur som råvaror inte är någon evig företeelse, utan en relativt ny produkt av kapitalismens sociala relationer.

Förhållandet mellan sexism och speciesism diskuteras i »Köttets könspolitik« av Carol J. Adams, ett kapitel ur hennes numera klassiska bok *The Sexual Politics of Meat* från 1990. Adams analys fokuserar på den beständiga kulturella kopplingen mellan manlighet och köttätande, och visar hur könskodningen av våra matvanor bidrar till att upprätthålla både patriarkala och speciesistiska samhällsförhållanden.

Men speciesistiska idéer och praktiker växelverkar inte bara med dimensioner som klass och kön. Som journalisten Somar Al Naher påpekar i sin artikel om köttnationalism är det också kännetecknande för den moderna speciesismen att den skrivs in i nationalistiska och rasifierande diskurser. I dagens djurskyddsdebatt är det till exempel mycket vanligt att problemet med djurplågeri förläggs till en utomstående syndabock. Det tycks alltid vara någon annan, utlänningen eller invandraren, som plågar djur, aldrig »vi« i majoritetsbefolkningen – trots att det är vi själva som står för den största delen av animaliekon-

sumtionen. Genom denna projektion av djurplågande dispositioner på »de andra« friskrivs vi själva från ansvar och kan bibehålla den nationalistiska föreställningen om »världens bästa djurskydd« – samtidigt som vi matar rasistiska krafter genom att bibehålla en bild av andra människogrunder som primitiva och djuriska.

Människors vanligaste relation till djur är våldet mot de djur vi äter, men när vi tänker på vårt förhållande till djur är det snarare våra varma känslor för sällskapsdjuren som först rinner upp i tanken. Men som sociologen David Redmalm visar i sin artikel i detta nummer är inte heller detta en okomplicerad relation. Med utgångspunkt hos filosoferna Giorgio Agamben och Judith Butler argumenterar Redmalm för att förhållandet mellan husdjur och ägare ingår i en biopolitisk ordning, där husdjurens ställning som »gränsvarelser« mellan det djuriska och det mänskliga förvandlar dem till ett övningsfält för våra känslor där vi lär oss att göra skillnad på olika sorters liv.

Numrets andra del avslutas av Anette Kristensson, doktorand i barn- och ungdomsvetenskap, som redogör för filosofen Jacques Derridas långvariga tänkande kring djurfrågan. Genom att bena upp ett av Derridas många kryptiska nyord – »karnofallogocentrism« – hjälper oss Kristensson att se hur djupt inbäddat det hierarkiska tänkandet kring människor och andra djur är i den västerländska kulturen. Själva

föreställningen om det mänskliga subjektet, menar Derrida, bygger på ett symboliskt offerande av kvinnor, koloniala undersåtar och djur – kort sagt alla de underlägsna livsformer som »Människan« försöker konstitueras sig själv gentemot och höja sig över.

Framtidens artpolitik

I numrets sista del, »Framtidens artpolitik«, som introduceras av litteraturvetaren Amelie Björck, diskuteras andra möjliga framtider, bortom djurutnyttjandet. Vilka alternativa relationer till andra varelser kan vi tänka oss om vi ger upp vår nedärvda människocentrering? Det första bidraget i denna del, av filosofen Patricia MacCormack, ger ett radikalt »nyabolitionistiskt« svar på denna fråga. Vi kan inte reformera och förbättra människans relationer till andra djur, menar hon. Grundproblemet med all teori och praktik som försöker få till stånd ett mer välvilligt samspel mellan människor och djur är att de sker på människans villkor, formuleras med hennes språk och utgår från människan som mått. Det enda sättet att undvika detta problem, menar MacCormack, är en posthumanistisk »nådetik« som kräver att vi vänder oss bort, lämnar djuren i fred och inte inlåter oss i något samspel med dem över huvud taget.

Ett helt annat perspektiv på denna fråga ges av författaren Sue Donaldson och den politiska filosofen Will Kymlicka. Med sin bok *Zoopolis. A Political Theory of Animal Rights* från 2011 blev de förgrundsfigurer i vad som kommit

att kallas »den politiska vändningen« inom djuretiken.¹⁷ Med denna vändning avses en intresseförskjutning från den individuella moralen till de *politiska* villkoren för vår samexistens. I stället för att fråga »Hur bör du/jag behandla andra djur?« ställs här frågan: »Vilka organisatoriska och institutionella förhållanden krävs för att *samhället* ska vara rättvist för alla arter?« Och här ger Donaldson och Kymlicka ett helt annat svar än MacCormack. Vi har ingen möjlighet att undfly samexistens med andra djur – allra minst de djur vi har domesticerat och därmed skaffat oss ett särskilt ansvar för. För att finna sätt att leva tillsammans i samhällen som består av en mångfald av arter vänder sig Donaldson och Kymlicka till liberal med-

borgarskapsteori och argumenterar för att vi bör utsträcka medborgarskapet till vissa andra sociala arter som är i stånd till samarbete och normföljande i en gemensam offentlig sfär.

Numret avslutas med ett enkät-samtal mellan ett antal personer som profilerat sig i debatten om djuretik och djurhållning i Sverige. Tillsammans resonerar de kring hindren för förändring, tecknar olika potentiella framtidsscenarier och presenterar konkreta interventionsmöjligheter på både samhällsnivå och individuell nivå. Det är vår förhoppning att detta samtal, tillsammans med numrets övriga texter, kan utgöra en början på en mer omfattande samhällsdebatt och inspirera till fortsatt handling.

17. Om den politiska vändningen inom djuretiken, se Kurtis Boyer, Guy Scotton, Per-Anders Svärd och Katherine Wayne, »Editors' introduction«, i *Politics and Animals* volym 1, nr 1 (2015), s. 1–5.